

Вук Даушовић Богослужбени предмети из ризнице Саборне цркве у Неготину*

* Чланак представља резултат рада на пројекту *Представе идентитета у уметности и вербално-визуелној култури новог доба* (бр. 177001) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Т. Станојевић, *Негоћин и Крајина од првих трагова до 1858. године*, 1, Негоћин 1972, 127–153.

2 И. Борозан, *Рејрезенцијивна култура и пољитичка пројаганда: Сјоменик кнезу Милошу у Негоћину*, Београд 2006, 109–131.

3 *Сјоменица Тимочке ејархије 1834–1934*, Сремски Карловци 1934, 253–264.

4 И. Ћировић, *Сјара црква Рођења Пресвете Богородице у Негоћину*, у: Сакрална топографија Негоћинске Крајине, прир. Н. Макуљевић, Негоћин 2012, 136–153.

5 Н. Макуљевић, *Визуелна култура и уобличавање сакралне топографије Негоћинске Крајине*, у: Сакрална топографија Негоћинске Крајине, 25; Т. Станојевић, *Негоћин и Крајина од 1859. до 1940 године*, 2, Негоћин 1980, 126–132.

6 *Сјоменица Тимочке ејархије 1834–1934*, 262.

7 *Истџо*, 262.

8 Т. Станојевић, *Негоћин и Крајина од првих трагова до 1858. године*, 65; Н. Макуљевић, *Визуелна култура и уобличавање сакралне топографије Негоћинске Крајине*, 25.

9 Н. Макуљевић, *Визуелна култура и уобличавање сакралне топографије Негоћинске Крајине*, 26.

10 И. Борозан, *Црква Свете Тројице у Негоћину*, у: Сакрална топографија Негоћинске Крајине, 155.

11 *Архивска докуменџа цркве Свете Тројице у Негоћину, поводом 130 година од освећења (1876–2006)*, ур. Р. Јовић, Н. Војиновић, Негоћин 2006, 22–23.

Ајсџрактџ: *Саборни храм Свете Тројице у Негоћину освећен је 1876. године. У уобличавању негоћинске катедралне цркве и њеног ширег постојора учествовали су најистакнутији уметници и неимари који у српској средини делују крајем XIX и почетком XX века. Подигнути џрудом црквене и градске ојшине негоћинске, џе еснафа и грађана, храм у Негоћину представља рејрезенцијиван модел градске цркве из друге половине XIX века. Важан елементџ визуелне културе негоћинског саборног храма представљају предметџ из његове ризнице. Набављани од сџране цркве и прилагани од негоћинских грађана, локалних трговаца и еснафа, даровани богослужбени предметџ одражавали су њихову џбожностџ и друшџвени углед. Сачувани фонд, дојуђен дејџљним инвентарним појисом, говори о џојребима и обиму ојремљеностџ, као и богатџству градских цркава насџалих у дајџом џериоду. Увидом у начине артиџфицирања богослужбених предметџа и анализом њихових уметничких карактеристџика сџиче се јаснија слика о изгледу литургијског рџјуала у градским црквама друге половине XIX века.*

Кључне речи: *Саборна црква Свете Тројице у Негоћину, ризница, богослужбени предметџ, црквена уметностџ, XIX век*

Новија историја града Негоћина и његова улога током периода српске револуције¹ одредила му је истакнуто место и значај у потођем формулисању новог српског грађанског друштва, које се постепено конституислао током XIX века.² Пратећи друштвене промене, настајала је нова урбана и сакрална топографија града.³ Истакнуто место у првој половини XIX века припада старој градској цркви, изграђеној 1803. године, која је посвећена Рођењу Пресвете Богородице.⁴ Подстицај за изградњу новог саборног храма у Негоћину даје епископ Евгеније Симеоновић. Припреме за изградњу цркве одвијале су се током 1867–1868. године,⁵ да би камен-темељац новој катедралној цркви, посвећеној Светој Тројици, био положен 8. маја 1872. године.⁶ Саборни храм грађен је до 1874. године, а освећен је од стране епископа тимочког Евгенија тек 1876. године.⁷ Црква је изграђена на знаменитом историјском месту Хајдук Вељковог утврђења, званог Баба Финка, од кога је до данас остала само барутана, која се налази у црквеној порти.⁸

Монументалних димензија, Саборна црква у Негоћину изведена је по пројекту архитекте који није поуздано утврђен.⁹ Одређене аналогџе указују на могућност да је њен аутор архитекта Александар Бугарски.¹⁰ Поуздано је, међутим, тек учешће предузимача Јосифа Штајнлехнера, који је реализовао пројекат црквене грађевине.¹¹ Уговор о живописању цркве закључио је 1899. године са црквеном општином негоћинском академски

12 *Исїо*, акт од 18. јула 1899. године, 24.

13 И. Борозан, *Црква Свете Тројице у Негоћину*, 157–165; В. Грујић, *Иконопис и зидно сликарство*, у: Стеван Тодоровић 1832–1925, прир. Н. Кусовац, Београд – Нови Сад 2002, 191–192, 209.

14 И. Борозан, *Црква Свете Тројице у Негоћину*, 165–170.

15 *Архивска докуменџа цркве Свете Тројице у Негоћину*, акт од 14. јула 1893. године, 23.

16 На њену важност и значај указао је И. Борозан, *Црква Свете Тројице у Негоћину*, 171–173; Н. Макуљевић, *Визуелна култура и уобличавање сакралне икографије Негоћинске Крајине*, 21, 25.

17 *Сїоменица Тимочке еїархије 1834–1934*, 262.

18 *Архивска докуменџа цркве Свете Тројице у Негоћину*, акт од 8. маја 1874. године, 23.

19 *Исїо*, акт од 3. децембра 1874. године, 23.

20 *Исїо*, акт од 30. августа 1880. године; акт од 13. јуна 1883. године, 23.

21 Архив Саборне цркве Свете Тројице (у даљем тексту Архив), *Инвенїар Св. Троичке цркве у Негоћину 1904*.

22 Хаџи Теофило (Стевановић), *Познавање цркве или Обредословље*, Београд 1895, 48.

23 Архив, *Инвенїар Св. Троичке цркве у Негоћину 1904*; *Инвенїар Св. Троичке цркве у Негоћину 1911*.

24 О припадностима светог престола и симболичком значењу богослужбених предмета на њему в. Хаџи Теофило, *нав. дело*, 16–23.

сликар Стеван Тодоровић.¹² Овом великом послу приступио је са супругом Полексијом, уз асистенцију Милисава Марковића. Заједнички посао завршен је 1901. године.¹³ Иконостасну преграду храма у Негоћину, подељену у три зоне, започео је Никола Марковић,¹⁴ да би посао на довршавању сликаног програма уговором преузео Милисав Марковић.¹⁵ Негоћински храм поседовао је једнако импресивну црквену ризницу, којој је посвећена знатнија научна пажња у контексту збирке икона које се у њој налазе, те делимично и фонда богослужбених предмета.¹⁶

У *Сїоменици Тимочке еїархије* наводи се да је неготинска Саборна црква по завршетку изградње опремљена свим потребним утварима.¹⁷ То потврђују и поједини документи, попут дописа неготинског пароха Јована Станојевића, којим туторе цркве извештава да је Епархијска конзисторија 1874. године одобрила четрдесет и четири дуката за набавку богослужбених књига новој неготинској цркви.¹⁸ Исте године прота Димитрије Милојковић тражио је од црквених татора да из Београда наруче од молера предрачун за двадесет и пет целивајућих икона.¹⁹ Најстарији сачувани црквени инвентари покретног имања цркве неготинске сачињени су за 1879. и 1882. рачунску годину.²⁰ Детаљан попис свих покретних утвари сачињен је 1904. године и педантно допуњаван оним што је у цркви приновљено све до 1911. године.²¹ Захваљујући овој инвентарној књизи, може се јасно реконструисати опрема цркве, изглед олтарског простора и предмета у њему од пре једног века. Треба такође имати у виду да се црквена пракса током XIX века мења, те да се свештенство подстиче на пажљиво чување старих богослужбених предмета и утвари, чиме се постепено формирају ризнице старих црквених предмета у градским црквама.²² У саборни храм преношени су и похрањивани такође драгоцени предмети из околних цркава, а пре свега, из старе Богородичине цркве, као до тада најзначајније градске богомоље.

Пописи покретног црквеног имања увек почињу навођењем предмета који се налазе на часној трпези као најсветијем месту православног храма, а потом на проскомидији и унутар олтара. Према попису неготинског саборног храма, наведено је да мраморну часну трпезу покрива најпре срачица од тешког платна, преко које је чаршав од плаве чохе, на који је положена свилена индителија и чаршав од црвене чохе преко ње. Ови покривачи из времена градње цркве су „давно купљени, те нема рачуна“, а допуњени су 1911. године црвеним вуненим чаршавом и новим илитионом, које је цркви даривала госпођа Лепосава, удова неготинског свештеника Михаила Поповића.²³ На часни престо заоденут поменути текстилним покровима постављана је дарохранилница, окружена свећњацима, те јеванђеље и престо-ни крст, док је на средиште часне трпезе полагаан антиминос. Ови предмети имају важну литургијску и симболичку функцију, а њихов је поредак канонски прописан.²⁴

Попис Саборне цркве Свете Тројице бележи најпре дарохранилницу у виду кутије, која одговара старијем типу дарохранилница,²⁵ и може бити идентификована као сребрна кутија са представом Богородице.²⁶ Начињена је од сребра, техникама искуцавања и резања, украшена гравирањем. Правоугаоног је

1. Кивот – дарохранилница, са
 иредставом Богородице „Ружа која
 не вене“, сребро, XIXвек.
1. Tabernacle – artophorion, with the
 depiction of Virgin Mary “the rose that
 never withers,” silver, 19th century

25 В. Даутовић, *Ризница манастира Светог Прохора Пчињског*, у: Манастир Свети Прохор Пчињски, прир. Н. Макуљевић, Београд–Врање 2015, 488–490.

26 Величине је 18 x 12 x 7,5 cm.

27 Д. Друмев, *Златарско Искусство*, Софија 1976, 115–116.

28 D. Fotopoulos, A. Delivorrias, *Greece at the Benaki museum*, Athens 1997, 369.

облика са заобљеним крајевима, постављена на четири плоснате ноге. На поклопцу кутије приказана је Богородица са Исусом Христом у наручју, који у левој руци држи крст, док десном благосиља. Бочно су приказане две вазе, из којих излазе цветне гране, док је у картушима изнад њих сигнирано (MTH) у првом и (BZH) у другом. Бордура у виду спиралне траке уоквирује представу, а бочне стране су декорисане цветовима руже и лишћем. Описана кутија припада ширем типу црквених кутија – кивота, које су могле имати различите функције, од којих је посебна група намењена чувању часних дарова.²⁷ Иконографски тип који одговара кутијама за часне дарове, везан је најпре за представљање евхаристијског Христа у путиру или Христа Агнеца,²⁸ док описана представа Богородице одговара типу Одигитрије са епитетом „Ружа која не вене“, распрострањеном међу православнима под турском влашћу широм Балкана почетком XVIII века. Веома популаран тип Богородице „Ружа која не вене“ репродукован је на иконама, живопису, као и посредством штампаних отисака.²⁹ Његову

29 О развоју и пореклу овог иконографског типа в. Љ. Стошић, *Српска уметност 1690–1740*, Београд 2006, 153; иста, *Богородица Пантохара Дича Зографа*, PATRIMONIUM. МК 9 (Скопје 2011), 267–277; иста, *Одјек солунске теме „Богородица Ружа која не вене“ у Музеју Будимске епархије*, Сентандрејски зборник 4 (Београд 2015), 119–127.

30 На везу молитве са иконографским типом указала је Љ. Стошић, *Богородица Пантохара Дича Зографа*, 271–272.

31 Петнаест година пре пописа, који је из 1911. године.

32 Архив, *Инвентар Св. Троичке цркве у Неготину 1911.*

33 О улози овог друштва и механизмима његовог деловања в. И. Женарју, *Улога Одбора госпођа „Књагиња Љубица“ у одржавању живописа цркве на Косову и Метохизи*, Косовско-метохијски зборник 5 (Београд 2013), 169–196.

34 Н. Макуљевић, *Црква Светог Архангела Гаврила у Великом Градишту*, Велико Градиште 2006, 76; В. Даутовић, *Богослужбени предмети у црквеним ризницама Врањске епархије*, Лесковачки зборник XLIX (Лесковац 2009), 395–397.

35 Кинеско сребро – *Chinasilber* или алпака – добијало се накнадним посребривањем *йаквона*, који је легура сребрног сјаја, настала спајањем бакра, шпатера и никла. У Европи се употребљава од 1843. године, а претходно је био познат на Далеком истоку. Будући да не оксидира, био је врло тражен као замена за сребро. Ако је вешто изведен, предмет израђен од њега није се разликовао од сребра, осим по тежини, будући да су овако направљени предмети лакши од сребрних, Ђ. Поповић, *Познавања робе или Наука о роби трговачкој*, Београд 1852, 167–168.

36 Н. Макуљевић, *Црква Светог Архангела Гаврила у Великом Градишту*, 237; В. Даутовић, *Ризница цркве Свете Тројице у Врању*, у: *Саборни храм Свете Тројице у Врању*, прир. Н. Макуљевић, Врање 2008, 167–169.

37 Архив, *Инвентар Св. Троичке цркве у Неготину 1911.*

могућу функцију кивота за чување часних дарова можемо повезати са молитвом у чину проскомидије, када свештеник, издвајајући из Агнеца другу частицу намењену Владичици и Приснодјеви Марији, положивши је десно од Агнеца на дискусу, каже: „Стаде Царица с десне стране Теби, одевена у позлаћене ризе, преукрашена.“³⁰ Кутија од сребра са представом Богородице Одигитрије типа „Ружа која не вене“ настала је у некој од балканских радионица током XIX века и припада корпусу златарских уметничких радова, који су извођени за потребе цркве, у складу са њеним догматским учењима, будући да је златар дословно преузео добро знани и поштовани иконографски образац.

Дарохранилицу од „блеха, која је позлаћена и са крстом на којем је распеће и подножним иконама“, даровао је цркви неготински лимар Ђока Илић, са сином Љубом, око 1895. године.³¹ Ова дарохранилица замењена је доцније новом мраморираном и позлаћеном, коју је неготинској цркви приложила госпођа Марија, удова трговца Илије Обрадовића 1910. године.³² Стара „блехана“ дарохранилица је расходована актом Духовног суда и послата на употребу Друштву госпођа „Књагиња Љубица“, које је, између осталог, црквеним утварима снабдевало српске цркве у још увек неослобођеним крајевима.³³ Нова дарохранилица израђена је у форми дрвене кутије са фиоком, постављена на стопе, бочно украшена волутама. Изнад кутије за часне дарове налази се Распеће Христово, у бочним крацима су сунце и месец, изнад главе је натпис иницијали, а у подножју Адамова лобања. Крст бочно фланкирају медаљони, у којима су приказани Богородица и Свети Јован Богослов. Уз доњи крак крста су дуборезани винова лоза и житно класје са евхаристијском конотацијом, док су у пресеку зраци светла. База је мраморирана, а на полеђини је натпис: „*Марија за сјомен своје суйругу Илији Обрадовићу † 1906. г. и оцу Гици † 1907. г. њриложено 1910. г.*“ Овај тип дарохранилице био је у српским црквама један од најраспрострањенијих током XIX века, што остаје и у наредном.³⁴ Неготинској Саборној цркви је 1909. године госпођа Катарина Коркоделовић приложила дароносницу за причешћивање болесника у њиховим кућама. Наведено је да је начињена од „кинеског сребра“.³⁵ Дароноснице су често постављане поред дарохранилица, сходно њиховој улози, будући да су се у њима часни дарови износили из храма до болесника који ће се причестити.³⁶

На часном престолу, бочно од дарохранилице, била су постављена два бронзана трокрака свећњака, са мумаказама и тацном.³⁷ Поред њих постојала су још два пара трокраких свећњака, дарови неготинског трговца Владе Панића са таштом Персом и супругом Јулијаном, и масиван пар једнокраких, дар тежака Дим. Првуловића и пекара Софронија Јанковића из Неготина. Ти „поклони давнашњи“ по одобрењу Духовног суда послати су Друштву госпођа „Књагиња Љубица“ у првој деценији XX века на даљу дистрибуцију до сиромашних српских крајева.

Антиминси који се чувају у неготинској Саборној цркви потичу из XVIII и XIX века. Четири антиминос ради чувања пренета су у саборни храм из околних сеоских цркава, док су

38 Седам антими́нса из неготи́нске Саборне цркве, који су сви садржали свете мошти, пренети су недавно из тог разлога у епископски двор у Зајечару.

39 Ј. Пјевац, *Црква Свете Тројице у Самариновцу*, у: Сакрална топографија Неготинске Крајине, 238–241.

40 Б. Цинцар Костић, *Домаћи антими́нси у збирци Музеја Српске православне цркве XVI–XXI века*, у: Светлост од светлости, хришћански сакрални предмети у музејима и збиркама Србије, Београд 2014, 170.

41 Д. Давидов, *Српска графика XVIII века*, Београд 2006, 350–351, сл. 212; Б. Цинцар Костић, *нав. дело*, 160, 168.

42 И. Ћировић, *Црква Свете Тројице у Појовици*, у: Сакрална топографија Неготинске Крајине, 178–184.

43 В. Хан, *Значај илустрационих еулогија и литургијских предмета за новију умјетност код Срба (XVII–XVIII стољеће)*, Музеј примењене уметности, Зборник V (1959), 54–55.

44 Љ. Стошић, *Три барокна графичка описна из Чуљеника*, Лесковачки зборник XXXV (Лесковац 1995), 51–58.

45 В. Даутовић, *Ризница цркве Свете Тројице у Врању*, 171–174.

46 Архив, *Инвентар јокрејног имања цркве Неготинског Храма Сошестив. св. Духа у округу Крајишком за 1879. рачунску годину*.

47 Архив, *Инвентар Св. Троичке цркве у Неготину 1911*.

48 Д. Давидов, *нав. дело*, 373–374, сл. 288–292.

49 В. Даутовић, *Ризница цркве Свете Тројице у Врању*, 181–182; Б. Цинцар Костић, *нав. дело*, 161, 169–171; В. Даутовић, *Црква Свете Тројице у Рогљеву*, у: Сакрална топографија Неготинске Крајине, 227–228; Ј. Чокревска Филип, *Антими́нси од збиркаћа на музејој на Македонија*, у: Музеј на Македонија, археолошки, етнолошки и историски, Зборник, Нова серија бр. 1, Скопје 1993, 179–178.

50 Првобитно отиснут 1850. године, за епископа тимочког Доситеја, претрпео је измене тако што су мастилом прецртане речи тимочког досиња, према горе датом натпису, као и 1850. година, чија је последња цифра преправљена у број шест.

три везана за град Неготин.³⁸ Од антими́нса из XVIII века први је освештан 1740. године и потиче из старе цркве у Самариновцу, посвећене Светом Сави.³⁹ Отиснут је на ланеном платну и одговара предлошку антими́нса бугарског митрополита кир Григорија.⁴⁰ Други такође потиче из половине XVIII века, а реч је о добро знамом антими́нсу архиепископа карловачког Павла Ненадовића.⁴¹ Трећи антими́нс је из цркве у Поповици, освештан руком епископа тимочког Доситеја, за владе кнеза Милоша Обреновића, 30. јуна 1836. године.⁴² Клише одговара антими́нсу јерусалимског патријарха Аврамија из друге половине XVIII века,⁴³ чији се примерци налазе у манастиру Светог Николе у Чуљенику, затим Архијерејском намесништву ужичком,⁴⁴ као и ризници Саборне цркве Свете Тројице у Врању.⁴⁵

На часној трпези саборног храма у Неготину се према попису из 1879. године налазио нов свилени антими́нс.⁴⁶ Три деценије касније попис наводи постојање „два антими́нса свилена које је набавила црква раније, неупотребљива“, и један, који је „полован од памука“, а освештао га је и на олтар неготи́нске цркве положио митрополит српски Михаило 1895. године.⁴⁷ Два поменута свилена антими́нса отиснута су са преуређеног бакрорезног клишеа антими́нса митрополита Јована Георгијевића из 1770. године, који је резао бечки бакрорезац Георг Николаи. Антими́нс на коме је приказана сцена Полагања тела Христовог у гроб фланкирана је угаоним картушима са јеванђелистима, док су на бордурама амблематски пиктограми оруђа Страдања Христовог.⁴⁸ Овај барокни бакрорезни предложак, настао за потребе Карловачке митрополије, изнова је уређиван и отискиван небројено пута током XIX века, оставши у употреби све до првих деценија XX века.⁴⁹

Први антими́нс освешан је руком епископа неготи́нског Герасима, 4. октобра 1856. године, о чему сведочи натпис, на чијем су штампаном клишеу мастилом унесене потребне преправке.⁵⁰ Натпис гласи: сеи́ антими́нса освештаса благодати́о пресвѣтаго дѣха свѣщеннодѣнствѣемъ пресвѣщеннаго епископа неготи́нскаго герасима въ цѣркви неготи́нској рождѣства престѣла богородцы, дне 4. мѣа октовриа мѣта гдѣна 1856.“

Други антими́нс освештан је руком епископа неготи́нског Евгенија у катедралној цркви Силаска Светог Духа, 5. новембра 1877. године, према натпису: освѣщеніе сего антими́нса, сіестъ свѣщеннаѣ трапезы ради приношеніа на немъ божественнаѣ жертвы тѣла ѣ крове господни во свѣтѣи́ мѣтѣрѣи, совершаса благодати́о пресвѣтаго ѣ жнвотворѣщаго дѣха свѣщеннодѣнствѣемъ же пресвѣщеннѣншаго еугениа епископа неготи́нскаго въ катедралнон цѣркви неготи́нској храма сошествіа свѣтаго дѣха 5-го дне, новемвриа мѣсѣаца 1877-го мѣта господна.“

Типу који је отиснут према поменутом предлошку припада још један антими́нс, који се чувао у неготи́нској Саборној цркви, а освештао га је епископ Мелентије Вујић у манастиру Суводолу при храму Рођења Пресвете Богородице, 12. фебруара 1899. године.

Последњи антими́нс поменут инвентарним пописом из 1911. године освештан је у Београду од стране митрополита српског Михаила при придворној капели Светог Симеона Мироточивог 13. маја 1894. године. Натпис о његовом освештењу гласи: „сеи́ антими́нса божественною благодати́о пресвѣтаго ѣ ж

2. Антиминс митрополија Михаила, освештан 1894. године. 2. Ante-mensa of Metropolitan Mihailo, consecrated in 1894

51 В. Даутовић, *Ризница цркве Светје Троице у Врању*, 180–181.

52 Б. Цинцар Костић, *нав. дело*, 171, инв. бр. МСПЦ 1668.

53 Ј. Чокревска Филип, *нав. дело*, 180, сл. 11.

54 В. Даутовић, *Ризница цркве Светје Троице у Врању*, 180–181.

55 С. Г. Николаева, *Русская антиминская гравюра XVII–XIX веков*, Санкт-Петербургский государственный академический институт живописи, скульптуры и архитектуры И. Е. Репина при Российской академии художеств, диссертация, Санкт-Петербург 2000, 122–124, 271, ил 65.

животворѣщаго дѣха свѣщеннодѣствїемъ же пресвѣщеннѣншаго архїепископа бѣградскаго и всѣа сербїи митрополита михаила въ цркви свѣтаго свѣсона мротоживаго въ бѣградѣ днѣ 13-го марта мѣсаца, 1894-го, лѣта господна.“ Антиминс митрополита Михаила из 1867. године сачуван је и у врањској Саборној цркви,⁵¹ те примерак из исте године у Музеју Српске православне цркве,⁵² као и у збирци Музеја Македоније, у којој је антиминс освештан 1892. године.⁵³

Орнаментика бордуре овог антиминса указивала је да његово порекло ваља тражити у Руској царевини.⁵⁴ Митрополит Михаило, окренут Русији у сваком смислу, по доласку на трон митрополита београдских, дотадашње антиминсе, пореклом из Карловачке митрополије (антиминс епископа Јована Георгијевића из XVIII века), међа антиминсима који су били више словенскоправославни по свом карактеру. Аутор антиминса отискиваног за митрополита Михаила је руски академски гравер Лаврентије Авксентијевич Серјаков, који је израдио галванопластички клише за овај антиминс 1866. године у Петербургу.⁵⁵

3. Јеванђеље, оковано сребром, штампано у Москви, друга половина XVIII века.

3. Gospel, overlaid in silver, printed in Moscow, second half of the 18th century

⁵⁶ Архив, Инвентар Св. Троичке цркве у Негошину 1905.

⁵⁷ Величине је 50 x 36 cm.

Један од најважнијих аспеката у којима Руска црква утиче на српску средину јесте присуство богослужбених књига, увожених из Руске царевине за потребе богослужења у домаћим црквама. Тако су се на часној трпези неготинске Саборне цркве налазила јеванђеља штампана у Московској синодалној типографији. Инвентарни попис наводи два на великом колу, једно у сребру оковано и једно старо у кожи, и два на мало коло, једно обложено сребром и друго у кожи.⁵⁶

Најстарије јеванђеље на „велико коло“ потиче из XVIII века. Штампано је у московској синодалној типографији октобра 1776. године.⁵⁷ Корице су од дрвета, пресвучене сомотом вишњево боје, на које су аплицирани масивни сребрни картуши. Предњи оков у средишту садржи сцену Васкрсења. Изнад ове сцене у врху рокајно конципираног картуша је троугао са зрацима и натписом *Ѣ(ог)*. У угаоним медаљонима представљени су јеванђелисти са својим атрибутима, горе десно је јеванђелист Матеј, наспрам њега је јеванђелист Јован, док је доле десно јеванђелист Марко, а лево од њега јеванђелист Лука. Сребрни картуши пунцирани су квадратним пољем, делимично оштећеним са представом двоглавог орла, који

58 Tardy, *Les poinçons de garantie internationaux pour l'argent*, II edition, Paris 1975, 347–351.

59 Isto, 352–353.

60 Величине је 50 x 35 cm.

одговара московским радионицама прве половине XVIII века, те правоугаоним пољем са годином 1770. и иницијалима [к-к].⁵⁸ На полеђини јеванђеља у угловима су картуши са стопама намењеним полагању на часну трпезу, док је у средишту медаљон са представом Часног крста на Голготи, са губом оца и Лонгиновим копљем, док је у подножју Адамова лобања. Изнад крста су облаци са Свевидећим оком Господњим. Сребрне плакете пунциране су 1781. годином и иницијалима [а-р], као и жигом Светог Ђорђа на коњу, што у употребу улази половином XVIII века.⁵⁹ Натпис у унутрашњости јеванђеља, уз доњу маргину, говори да је донето из Русије од стране епископа неготинског Герасима, који га је приложио 1857. године цркви Рођења Пресвете Богородице, а препевезано је у мају 1879. године.

Друго престоно јеванђеље одштампано је 1841. године у Московској синодалној типографији (Московская синодальная типография). Повезано је дрвеним корицама, пресвученим тамноцрвеним сомотом, које су потом богато оковане и увезане сребром.⁶⁰ Јеванђеље терзијског еснафа рад је веома искусног мајстора златара. Централна композиција на предњој корици смештена је у картуш компонован од волута. Приказана је сцена тријумфалног Васкрсења Христовог, према уобичајеној барокно установљеној иконографији, у присуству три војника,

4. Јеванђеље, оковано сребром, дар руфема терзијског града Негоћина, 1851. године.

4. Gospel, overlaid in silver, gift of the guild of tailors of the town of Negotin, 1851

61 М. Тимотијевић, *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996, 259.

62 *Исто*, 321–322.

63 Овакво иконографско решење јавља се на балканском простору под утицајем Свете Горе и повезано је са приказивањем лозе Јесејеве, те човечанске генеалогije Исуса Христа, која води порекло од Аврама и цара Давида. Пророци који окружују Распеће Христово, са својим атрибутима и свицима, честа су тема дрворезаних крстова, в. Е. Генова, *Црквонийше приложни изкуства ои XV–XIX век в България*, Софија 2004, 67–68; уп. Ј. Радовановић, *Руска и украјинска шtamпана четворојеванђеља XVIII века са оковима у библиотеци манастира Хиландара*, Музеј примењене уметности, Зборник XXVI–XXVII (1982–1983), 37–38.

64 В. М. Тимотијевић, *Српско барокно сликарство*, 332–334.

65 М. Тимотијевић, *Први српски шtamпани антиминси и њихови узорци*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 23 (1987), 64–66.

66 Ј. Радовановић, *Евхаристијски сасуди у ризници манастира Хиландара – рад московских златара из 1790. и 1792. године*, Хиландарски зборник 7 (Београд 1989), 192.

67 Ј. Радовановић, *Руска и украјинска шtamпана четворојеванђеља XVIII века са оковима у библиотеци манастира Хиландара*, 39.

68 Група Јеванђеља из Плевена и Пазарџика окиваних током XIX века, в. Д. Друмев, *нав. дело*, 179–189, 345–346.

69 Величине је 27 x 21 cm.

док је на гробном камену приказан анђеоло.⁶¹ У угаоним картушима су приказани јеванђелисти како пишу за раскошним пултовима, уз своје крилате персонификације. У врху јеванђеља је допојасна представа Бога Оца, који благосиља. Глава му је окружена нимбом у форми осмокраке звезде. Уз доњи руб јеванђеља приказан је Исус Христос као уснули младенац у сцени Недреманог ока.⁶² Уз бочне ивице јеванђеља приказани су анђели обучени у ђаконске одежде са стихарима, који учествују у Небеској литургији. Хрбат је пресвучен сребром, украшен вегетабилним мотивима, док је у средишту, на правоугаоном медаљону, техником нијела изведен приложнички натпис, који гласи: *сѐ евангелне подарено нзъ рвсне неготинскон цркви н оковато среброль рвфетъ терзнскн варошъ неготинна лето 1851*. На полеђини, која је омеђена истим сребрним оквирима, приказано је најпре у средишту Распеће Христово, са Богородицом и Светим Јованом Богословом. Изнад Распећа су сунце и месец, док је у подножју Адамова лобања. Угаони картуши садрже представе Светих пророка, горе лево је пророк и цар Давид, наспрам њега је пророк и цар Соломон. Приказани су у владарском орнату, са затвореним крунама и отвореним свицима у рукама, на којима су гравирани речи пророштава. У доњем делу представљени су пророци држећи отворене свитке са натписима. Десно је приказан пророк Захарија, док је лево представљен пророк Исаија, који наговештава долазак Месије, као изданка „стабла Јесејева“.⁶³ У врху јеванђеља између картуша су два анђела, а испод њих уз доњи руб је приказан отворени гроб испред светогропске ротонде у Јерусалиму. Дуж бочних ивица распоређена су оруђа Христовог страдања, попут трновог венца, стуба поруге, бича, петла, легена за прање руку, те копља и губе, клешта, клинова и лестви.⁶⁴ Приказивање оруђа Христових страдања јавља се посредством графике учестало од XVII и током XVIII века на бордурама штампаних антиминса,⁶⁵ једнако као и на богослужбеним предметима, попут путира,⁶⁶ и оковима јеванђеља,⁶⁷ наглашавајући искупитељски карактер Христове жртве. Натписи поред светитеља изведени су техником нијела, док јеванђеље затварају две копче у форми брижљиво обликованих анђела. Оков, који није пунциран, дело је веома вештог мајстора златара и вероватно је настао у некој од суседних бугарских радионица, које су неговале сличан принцип барокно уобличене композиције у картушима, као и избор иконографских типова и мотива.⁶⁸

Треће јеванђеље, такође поменуто пописом, као „мало, сребром оковано“, приложено је неготинској Саборној цркви 1872. године.⁶⁹ Штампано је у Москви априла 1861. године. Сребром га је окувао београдски златар Јован Николић, чије се пунце налазе уз доњи руб предњег окова (у БЕОГРАДУ / НИКОЛИЋ), затим штит са српским грбом, у коме је горе крст са оцилима, а испод је број 13 и поред 1873. година. Оков јеванђеља је од глатког сребрног лима, на који су аплициране ливене сребрне плакете. На предњој корици је Васкрсли Христос, док су у четири угла ажурирани картуши са представом јеванђелиста са њиховим симболичким персонификацијама. На полеђини су стопе у угловима, док је на средишту ажурирани картуш са приказом Часног крста на Голготи, испод је испуцана сребрна плоча са приложничким натписом, који гласи:

5. Јеванђеље, оковао сребром мајстџор Јован Николић, прилог Саборној цркви Хаџи Миланке Стојадиновић, 1872. године.

5. Gospel, overlaid in silver by master Jovan Nikolić, donation to the Cathedral Church from Hadži Milanka Stojadinović, 1872

70 В. Даутовић, *Златџар Јован Николић*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 40 (2012), 188.

71 Н. Макуљевић, *Поклоничка џуџовања и џривајни иденџиџеџи*, у: *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, прир. А. Столић, Н. Макуљевић, Београд 2006, 807–837.

72 Архив, *Инвенџар Св. Троичке цркве у Негоџину 1910*.

73 *Исџо*.

„Поклоница св. гроба Гдња. Миланка М. Стојадиновића жуџа / Негоџинска, џриложи ово св. Евангелие сребром украшено. / новозиданои се Црк. Негоџинско; хр. Сош. св. Духа, за / вечни сџомен свои и сџоменик своих џџокоених: Мужа џок. Милоша чурџие, синова: Милоша, Милосава, Ђорђа, Живка, / Живана и Сџанислава; и кђери Сџане, Живке и Марије. 6 Декембра 1872. године.“ Јеванђеље је затворено копчом, на којој је представљен шестокрили серафим. Јован Николић, који је оковао јеванђеље, један је од најзначајнијих српских златара друге половине XIX века. Корице описаног Јеванђеља су до сада једини познати оков богослужбене књиге који је урадио.⁷⁰ Приложнички натпис сведочанство је богате поклоничке традиџије везане за српску верску културу XIX века, чије централно место свакако заузима поклоњење Светом Христовом гробу у Јерусалиму.⁷¹

Намењени постављању на часну трпезу, украшавани су и сребром окивани престони крстови. Инвентар неготинске цркве описује седам крстова, који су се пре Првог светског рата налазили у њој.⁷² Два су начињена од сребрног филиграна и позлаћена. Први је „пре педесет година“ даровао зидарски еснаф града Неготина, док је други даровала Александра, супруга Ристе Атанацковића.⁷³ Један велики сребрни крст, непозлаћен, даровала је хаџи Миланка, која је цркви приложила и оковано јеванђеље.⁷⁴ У храму су се налазила и два, како је

6. Престони крст од сребра са припадајућом кутијом, њоловина XIX века, десно деишаљ дубореза.

6. Flanking cross made of silver with the accompanying box, mid-19th century, wood-carving detail to the right.

74 Исѿо.

75 Исѿо.

76 В. Хан, *Значај ѿлесѿинских еулогија и литургијских ѿредмеѿа*, 65–68; I. Fishof, N. Bar'am-Ben Yossef, *Souvenirs de Terre Sainte pour les pѿlerins du XIX et XXe siѿcle*, Israel Museum, Jerusalem 1996, 34–47; D. Knez, *Od zore do mraka: kriѿi Narodnega muzeja Slovenije*, Ljubljana 2010, 193.

назначено, мања сребрна крста, приложена од жена из града Неготина.⁷⁵ Поред позлаћених и сребрних, у цркви су се налазила и два крста од седефа. Први усправан, дар Ђулијане Анђелковић, и други ручни, приложен од трговца Николе Поповића. Седефни крстови такође припадају корпусу еулогија из Свете земље, и доношени су као значајан и препознатљив вид меморије са хаѿијских путовања у Јерусалим.⁷⁶ Данас се у храму чува један сребром окован, дуборезани престони крст са припадајућом дрвеном кутијом, обложеном кожом, као и један оштећени крст без дршке и стопе. О постојању већег броја крстова сведочи и дрвена кутија за крст, већих димензија, који није сачуван.

Престони крст састоји се из сребрног окова и дуборезаног крста. Дуборез је плитак и приказује следеће сцене. На првој страни је у центру композиција Крштења Христовог. У бочним крацима су приказани јеванђелисти за својим пултовима, док је у горњем краку представа Благовести, а у дну сцена Силаска у Ад. На другој страни, у средишту је, уместо уобичајене композиције Распећа, приказан Часни крст, у форми ставротекe, односно стојећег крста са дршком и стопом, те зрацима у форми тролиста у угловима, док је у центру минијатурно удубљење, окружено звездастим зрацима, извесно намењено честици Часног крста. У угловима су јеванђелисти, за пултовима, а у горњем краку је представа Осезанија Томиног, док је у дну сцена Оплакивања мртвог Христа као *Imago Pietatis*.⁷⁷

77 Е. Генова, *нав. дело*, 69, 71.

78 В. Хан, *Значај ђалесџинских еулогија и литургијских предмета*, 58.

79 Ј. Пјевац, *Црква Свете Тројице у Тамничу*, у: *Сакрална топографија Неготинске Крајине*, 260.

80 Уп. В. Даутовић, *Ризница цркве Свете Тројице у Врању*, 162–163.

81 Архив, *Инвентар Св. Троичке цркве у Неготину 1910*; Б. Проскомидија.

82 *Исџо*.

83 Висине је 26 cm; пречник стопе 15 cm; пречник чаше 10 cm.

84 В. Даутовић, *Златар Јован Николић*, 178.

85 *Исџо*, 180–181.

86 Архив, *Инвентар Св. Троичке цркве у Неготину 1910*; Б. Проскомидија.

Резани крст настао је извесно током XIX века, када је и окован сребром. Сам оков крста састоји се од филигранских волута, док су у крацима крста мотиви Јерихонске руже.⁷⁸ При декорацији употребљени су мерџани, као и зелено и љубичасто брушено стакло. Стопа је левкаста, флорално декорисана, док је дршка подељена кришкастим филигранским нодусом. Крст је похрањен у дрвену футролу, обложену кожом, што говори о начину на који су ови драгоцени крстови чувани, о чему сведоче и други слични сачувани примерци.⁷⁹ Овај репрезентативан тип филиграном окованог престоног крста распрострањен је током XIX века,⁸⁰ док га програм декорације, пре свега, ставротекa у његовом дуборезаном делу уз мотив Јерихонске руже на окову, снажно визуелно повезују са Светом земљом и реликвијом Часног крста.

При сачињавању инвентара предмети употребљавани у чину проскомидије одвојено су пописани. У ниши је била најпре постављена урамљена табла са штампаном службом проскомидије, намењена свештеницима ради њеног канонски тачног извршавања.⁸¹ Потом су наведени богослужбени предмети који се у њој налазе, и то, најпре, два сребрна и позлаћена путира.⁸² Први је даровао цркви Антоније Урошевић, председник општине неготинске,⁸³ а изведен је у златарској радионици Јована Николића, чијим пунцама је означен.⁸⁴ Обликован је у стилу позног бидермајера, стопа је кришкасто сегментирана и декорисана ружиним цветовима, као и дршка у форми балустра. Гнездо чаше путира декорисано је евхаристијским мотивима, житног класја и винове лозе, док је уз ивицу чаше угравирани текст причесне молитве: *тџло христово приидте источника вџсмертнога вкүсите*.⁸⁵ Цркви је Антоније Урошевић даровао и ложицу од сребра, која није сачувана.⁸⁶ Други сребрни путир, састоји се од глатко полиране левкасте базе, дршке и чаше, и украшен је гравирањем.⁸⁷ Импортован је из Аустроугарске царевине, а означен је на четири места пунцама са главом

7. Позлаћени џуџир, рад златара Јована Николића, седма деценија XIX века (лево) и сребрни џуџир, импортиран из аустроугарске, приложен цркви 1893. године (десно).

7. Gilded chalice, work of goldsmith Jovan Nikolić, seventh decade of the 19th century (left) and silver chalice, import from Austro-Hungary, donated to the church in 1893 (right).

87 Висине је 25 cm; пречник стопе 14 cm; пречник чаше 10 cm.

88 Tardy, *nav. delo*, 75.

89 Архив, *Инвенџар Св. Троичке цркве у Негошину 1910*; Б. Проскомидија.

90 Архив, *Инвенџар Св. Троичке цркве у Негошину 1910*; Б. Проскомидија.

91 *Исѿо*.

92 *Исѿо*.

93 М. Војводић, *Јовановић, Михаило (Милоје), митрополит београдски*, у: Српски биографски речник, 4, Нови Сад 2009, 576–579.

94 Архив, *Инвенџар Св. Троичке цркве у Негошину 1910*; Б. Проскомидија.

95 Ј. Ђурић, *Двострука боца из Музеја примењене уметности у Београду*, Музеј примењене уметности, Зборник XXIV–XXV (1980–1981), 81–86.

96 Хаџи Теофило, *нав. дело*, 142–143; Л. Мирковић, *Православна Литургија или наука о богослужењу православне источне цркве, Други, посебни део*, Београд 1985, 60.

богиње Дијане у петолисту и иницијалима мајстора [н. а.] у квадрату.⁸⁸ На стопи је гравирани приложнички натпис: „ЗА ВЕЧНИ СПОМЕН ДУХОВСКОЈ НЕГОТИНСКОЈ ЦРКВИ МАРИЈА И ВАСИЛИЈЕ АБЖИЋ.“ Дршка је декорисана геометризованим орнаментом, док је на чаши гравирана 1893. година, као време даривања. Уз њену ивицу је угравирани крст, као и текст причесне молитве „Тело Христово“. Марија Абжић даровала је цркви, према инвентару, такође и два сребрна диска, две позлаћене звезде изведене од сребра, једну сребрну ложицу и гвоздено коплје са сребрном дршком, те два дарка и аер од кадифе.⁸⁹ Неготинској цркви кујунџија Петар Првуловић дарује једну сребрну ложицу, док Ђока Станојевић поклања гвоздено коплје са сребрном и позлаћеном дршком.⁹⁰ Такође помињу се и бројни дарци и аери, од којих је неколико комплета послато друштву „Књагиња Љубица“.⁹¹

У храму су се налазили и вредни предмети које је митрополит Михаило даровао Саборној цркви у Негошину. Забележени су једна сребрна ложица за причешћивање, као и чаша израђена од сребра, а потом позлаћена, намењена епископима, те један тас за нафору, намењен архијереју, изведен од сребра и позлаћен, тежак стотину грама. Митрополит београдски Михаило поконио је цркви и два златовезена сомотска дарка и један аер, као и златом ткани и украшени фелон.⁹² Захвални митрополит Михаило бројне дарове неготинској Саборној цркви приложио је као бивши питомац епископа Доситеја Новаковића, уз кога је као млад боравио.⁹³

Попис проскомидије помиње и два „сасуда за вино и воду“, које је црква набавила раније, те извесно потичу из друге половине XIX века.⁹⁴ Један од њих је редак сачувани примерак овог типа богослужбеног сасуда. Састоји се од два суда крушколиког облика, ребрасте фактуре, рађених од дуваног стакла, који су међусобно спојени у топлом стању. Тела боца издужују се лучно у дуге вратове, који се извијају на супротне стране. Спојене боце постављене су на заједничку округлу базу од дуваног стакла. Овај тип двоструке боце познате као боца-близанац, води порекло од двоструких боца типа *unguentarium*, чија је продукција оживљена након процвата венецијанских муранских мануфактура од XV до XVIII века. Овакве посуде биле су намењене за држање различитих течности које се користе у истим приликама. Имале су профану намену и бројне функције. Једина позната сачувана боца ове врсте са нашег простора налази се у збирци Музеја примењене уметности у Београду.⁹⁵ За чин проскомидије у ову двоструку боцу спремани су вино и вода, који се уливају у путир, одмах истовремено, након што свештеник коплем прободу Свети Агнец са десне стране, изговарајући речи: „Него један од војника прободу му ребра коплем; и одмах изиђе крв и вода. И онај што видје посвједочи, свједочанство је његово истинито, и он зна да истину говори да ви вјерујете“ (Јов. 19, 34–35).⁹⁶ Постојање овог типа посуде у градској цркви, попут неготинске, сведочи о уређеном и артифицираном литургијском животу, за који су поред драгоцених светих сасуда постојали и брижљиво бирани према функцији „споредни“ литургијски предмети, који су омогућавали прецизно и исправно вршење „страшних Христових Тајни“.

8. Сасуд за воду и вино, намењен чину њроскомидије, стакло, љоловина XIX века.
8. Vessel for water and wine, intended for the rite of offertory, glass, mid-19th century.

97 Висина кадионице износи 26 см, а дужина ланца 76 см.

Богослужбени предмет везан за све врсте богослужења је кадионица. У неготинској цркви их је било четири. Две од „тешког сребра“, тежине 1.320 грама, једна од жутог пакфона и једна од „блеха“. Од поменутих сребрних кадионица сачувана је само једна, цркви дарована 1876. године. Начињена је од сребра, изведена техникама ливења, ажурирања и гравирања.⁹⁷ Дводелна кадионица састоји се из бокасте посуде за жар са стопом и куполоасто изведеног поклопца. Виси на три ланца са прапорцима, док четврти везује поклопац са матицом. Посуда за жар украшена је са два овална барокна картуша и богатом флоралном декорацијом између њих, на стопи је фриз у виду листа акантуса. Поклопац је дводелан, украшен ажурираном фолијажном орнаментиком, понављајући декорацију чаше. Кадионица је завршена лантерном са куглом и крстом на врху. На поклопцу је приложнички натпис у два реда: храмв негот. свѣ. тронце 24. апрнла 1876. год од гос. жонце. матере. лександра н мнханла ладаревића. Пљосната матица понавља декорацију стопе на посуди за жар, пуполке и акантусов лист. Готово истоветна, необа-

9. Сребрна кадионица, приложена
Саборној цркви негојинској
1876. године.
9. Silver censer, donated to the Cathedral
Church of Negotin, 1876

10. Пејохлабница, прилог бакалског
еснафа негојинској цркви
1866. године.
10. Artoclasia, donation of the food
merchants' guild to the Negotin
church, 1866

98 В. Даутовић, *Ризница манастира Светог Прохора Пчињског*, 524–525.

99 Архив, *Инвентар Св. Троичке цркве у Неготину 1910; V Осигале црквене ујвари*.

100 В. Хан, *Значај Анастас Јовановића за развој српске примењене уметности XIX века*, Музеј примењене уметности, Зборник XII (1968), 51, сл. 16,

101 Архив, *Инвентар Св. Троичке цркве у Неготину 1910; V Осигале црквене ујвари*.

102 Висине су 20 cm, а обима 18 cm.

рокно конципирана сребрна кадионица дарована је манастиру Свети Прохор Пчињски, 1882. године, те се може претпоставити да су обе дело бугарских мајстора златара.⁹⁸

Од литургијског сребра сачувана је у неготинској Саборној цркви петохлебница, са наведеном тежином од 1.600 грама, према инвентару.⁹⁹ Састоји се од кришкасто сегментираних округле стопе, декорисане ружама и овалног тањира ажурних ивица, који је украшен са четири ливене фигуре серафима. На њега је причвршћен мали тањир са постољем у средишту. Лево и десно од њега су посуде са поклопцем и крстом на врху, док трећа предња недостаје. Иза средишњег тањира је трокраки свећњак. На постољу је уз ивицу натпис: „Приложи Цркви Неготинској Еснаф Бакалски 1866. године.“ Исте године еснаф бакалски је Старој цркви у Неготину приложио масивни трокраки свећњак од сребра, израђен половином XIX века у Бечу. Запис је истоветан као и на петохлебници, која је извесно некада припадала Старој неготинској цркви.¹⁰⁰

Међу драгоценостима чува се и пар брачних венчила из половине XIX века. Пописи помињу три пара свадбених венча, од којих је први сребрни пар заједно тежак 2.500 грама, други је начињен од жутог паквона и позлаћен, а трећи од белог „блеха“.¹⁰¹ Сачувани брачни венци начињени су у форми затворених круна од сребра, техникама искуцавања и филигранна, те су недавно позлаћени.¹⁰² Први венац изведен је укрштањем четири траке, две траке, назубљених ивица, украшене су геометријским преплетом, док су две начињене од филигранна, тако да заједно формирају осмокраку круну, завр-

11. Брачна венчила, приложена цркви неготинској 1858. године.

11. Wedding crowns, donated to the church of Negotin, 1858

103 Архив, *Инвентар Св. Троицке цркве у Неготину 1910; V Осѣале црквене уѣвари.*

104 В. Хан, *Значај љалесѣинских еулогија и литургијских љредмеѣа*, 63.

105 *Исѣо; В. Одејање црквено; IX Пафѣе.*

106 *Исѣо; V Осѣале црквене уѣвари; Рѣиде.*

107 *Исѣо; V Осѣале црквене уѣвари.*

шenu ливеним крстом на врху, који придржавају филигранске траке. Чеони венац декорисан је биљним преплетом и геометријском шаром, те ливеном фигуром херувима на почелици, испод које је приложнички натпис: юца димитриевнѣъ приложн се венца ц. н. при венчаню своѣм сљугомъ 9. новембра 1858. годн. Други венац, састоји се од две укрштене траке, и то уже, филигранске, и шире траке, са геометријском шаром и назубљеном ивицом. Декорација почелице и натпис су исти као и на првом.

Саборна црква поседовала је још сребрних драгоцености. Од двадесет и пет кандила, четири су била од сребра, укупне тежине 1.400 грама. Од солидног сребра је био и један свећњак из два дела, тежак 590 грама.¹⁰³ У ризници су се налазиле и сребрне пафте, затим, неколико седефних, углавном доношених са поклоничких путовања,¹⁰⁴ као и неколико пафти израђених од „парађумуша“.¹⁰⁵

Ток литургијске године, као и парохијске потребе, одређивали су опсег опремања цркве богослужбеним предметима. Као катедрални градски храм, неготинска црква била је потпуно опремљена разнородним предметима, који су обликовали карактер литургијске године. Црква је поседовала чак три комплета рипида, шест старих и исто толико нових од позлаћеног дрвета, које су са једне стране имале представе Великих празника, а са друге Бестелесних сила из редова серафима и херувима, а такође и два осликана и позлаћена дрвена литијска крста. Потом је имала шест рипида и један крст од позлаћеног метала за сахране,¹⁰⁶ као и црквене барјаке од „дамаске свиле“ – један са сликаним иконама на платну и један везени.¹⁰⁷

12. Рѣиѣа са љредсѣавом Серафѣма, крај XIX века.

12. Rhipidos with the depiction of Seraphim, end of the 19th century.

– Ауѣор свих љриложених фѣѣографија је Вук Дауѣовић – ауѣор љѣксѣа

– The author of all enclosed photographs is Vuk Dautović – the author of the text.

108 *Исїо; V Осїале црквене уївари; VI Бачки чираци.*

109 Архив, *Инвенїар Св. Троичке цркве у Негоїину 1910; В. Одејање црквено; X Бачки сїихари.*

110 Митрополитъ Србскїй Михаилъ, Ручна Свештеничка књига, Београд 1867, 171, 204–206.

111 Архив, *Инвенїар Св. Троичке цркве у Негоїину 1910; V Осїале црквене уївари.*

112 Уп. Н. Макуљевић, *Црква Свѣѣог Архангела Гаврила у Великом Градишїу, 77–78.*

113 Архив, *Инвенїар Св. Троичке цркве у Негоїину 1910; V Осїале црквене уївари.*

114 Архив, *Инвенїар Св. Троичке цркве у Негоїину; Приновљено у 1906. години.*

115 Архив, *Инвенїар Св. Троичке цркве у Негоїину 1910; V Осїале црквене уївари.*

116 *Исїо.*

117 И. Борозан, *Црква Свѣѣе Троїце у Негоїину, 172.*

118 О пракси доношења Јерусалима и значају ових икона за поклонице в. Р. П. Јовановић, *Хаџилук, Братство Друштва Светога Саве IX–X (1902), 317–323.*

119 В. Даутовић, *Теренски извешїај – Црква Свѣѣе Троїце у Негоїину, Документација Катедре за нови век, Одељења за историју уметности, Филозофског факултета у Београду.*

Четири ђачка чирака од „масивне позлаћене бронзе“, као и четири од позлаћеног лима, такође припадају овом корпусу.¹⁰⁸ Наведени предмети, сведоче о значајном и редовном учешћу верника у црквеном животу. За различите прилике пописано је тридесет ђачких стихара, од тога дванаест свечаних и исто толико за чин опела, четири свилена и једнак број тамних за велики пост.¹⁰⁹ Ђаци одевени у стихаре у улози свећоносаца и рипидоносаца редовни су учесници богослужбеног ритуала у Србији XIX века, како током литургије, тако и при дневним богослужењима. Њихову улогу, као и начин понашања у току литургијског ритуала, описује у својој Ручној свештеничкој књизи митрополит Михаило.¹¹⁰

У цркви се налазило и златом везено небо од кадифе, за златним ресама на четири мотке, намењено постављању испред царских двери.¹¹¹ Небо је имало значајну функцију, наглашавајући важност и светост предолтарског простора.¹¹² Две катапетазме смењивале су се према потреби на царским дверима – прва од црвене вуне и друга од црног орлеана за време Часног поста.¹¹³ Веома драгоцен је и плаштаница, пореклом из Руске царевине, са сценом полагања Христовог у гроб, коју је цркви даровала госпођа Тана, удовица начелника Округа црноречког, мајора Живка Давидовића, потоњег државног саветника из Београда, 1906. године.¹¹⁴ Сцена Полагања Христовог у гроб окружена је уобичајеним текстом тропара „Благообразни Јосиф“, док су у угловима медаљони са јеванђелистима и масивне кићанке од срменог конца. Плаштаница се током празновања Васкрса полагала на посебну дрвену конструкцију – Христов гроб, који се такође налазио у храму.¹¹⁵ У цркви су се налазили такође бројни богослужбени предмети намењени вршењу појединачних светих тајни, попут прибора за крштавање, маказа, велике бакарне купељи за крштавање, те посуда за свето миро и различитих миросаљки.¹¹⁶

Вредна пажње је и збирка икона које се налазе у Саборној цркви, попут дванаест целивних икона на лиму, које је живописао сликар Павле Чортановић, дарованих цркви 1883. године од стране његове супруге Милице.¹¹⁷ У Саборној цркви такође чува се и хаџијска икона – Јерусалим, која је са ходочашћа донета 1865. године, према натпису: *х: геѡрг.поклонникъсвѣтагоживноснонагогробо: 1865.* Доношење оваквих икона представљало је један од устаљених видова хаџијске меморије и готово незаобилазну праксу присутну међу поклонцима у XIX веку.¹¹⁸ Уз Јерусалим хаџи Георгија, значајне су и вредне помена икона Крунисања Богородице, на којој је забележено: *1844 ѡска стефанъ даскаловъ їсѣавна,* као и икона Крштења Христовог на Јордану, дар хаџи Миланке из 1867. године, са натписом: *поднан господи х: меланкѡ поклонкѡ 1867*“, као и једна руска полисценска Празнична икона из XIX века. У неготинској Саборној цркви налази се и веома драгоцен графички отисак Успења Пресвете Богородице, дело грчког мајстора из 1791. године.¹¹⁹

Неготински саборни храм, изграђен средином друге половине XIX века, као репрезентативна катедрална црква, сведочи то у сваком смислу и својом ризницом, у којој су сабрани драгоцени предмети, иконе, књиге и одежде у распону од XVIII до XX века. Пописи од пре једног века јасним подацима надокнађују празнину насталу током ратова и пустошења,

дајући тачну слику онога што је црква била у првим деценијама након изградње и онога што је у њеној ризници сачувано до данас. Механизми који су уобличавали фонд богослужбених предмета цркве исти су као и они који су се старали о њеној изградњи. Градских еснафи прилажу бројне сребрне предмете своје храму, уз истакнуте појединце, попут председника општине неготинске, удове државног саветника, некадашњих житеља Неготина, градских свештеника и свакако поклоника, који себе појединачно меморишу гестовима вотивне ктиторије. Структури приложника ваља прикључити и појединце значајне за епоху попут митрополита Михаила. Управо разноликошћу дародаваца, њиховог социјалног статуса и посредством мобилности самих предмета, створен је веома богат слој визуелне културе, која обликује изглед литургијског ритуала у главној неготинској цркви током друге половине XIX века.

У његовом артифицирању учествовали су заједно врсни московски и бугарски златари са најбољим српским мајсторима друге половине XIX века, уз аустроугарски импорт и делатност бројних локалних мајстора, кујунџија, везиља и занатлија, те даровима са поклоничких путовања, којима се визуелно оживљавало и евоцирало присуство Свете земље. Опремање цркава богослужбеним предметима у XIX веку заправо је значило њихово стално принављање, што је једно од обележја периода. Чим су стари и дотрајали предмети могли бити замењени новим, то је чињено, пратећи промене уметничких токова саме епохе. Треба имати у виду да велики број предмета путује ка јужним српским крајевима, као и ка Косову и Метохији, где делатношћу друштава, попут одбора госпођа „Књагиња Љубица“, богослужбени предмети настављају да буду у употреби на сасвим другим местима.

Саборни храм након изградње постао је и својеврсна градска црквена ризница, у коју су из Старе цркве симболично пренешене бројне драгоцености, доприносећи величајности литургије у централној градској цркви. Богослужбени предмети као слика литургијског живота у неготинском храму осликавају шире прилике у градским катедралним цркавама на подручју Србије из друге половине XIX века.

The cathedral church of the Holy Trinity in Negotin was consecrated in 1876. The shaping up of the Negotin's cathedral church and its broader surroundings involved the most prominent artists and builders active in Serbia from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century. The more recent history of this town, as well as its role during the Serbian revolution, have determined its position in the constituting of the Serbian

civil society during the 19th century. The sacral space of the New Negotin's church reflected the representativeness of the civil community and the most prominent individuals within it. The mechanisms that have shaped up the liturgical objects fund are the same as those that have been applied when the church was built. The artisan guilds, as well as the Church, along with prominent individuals and donors have given to their church through votive exchange numerous silver and other valuable liturgical objects. One of the more important donors of this church was the Metropolitan of Belgrade Mihailo, linked in his youth to the Bishop of Negotin Dositej Novaković.

The church's treasury has collected valuable liturgical objects, icons, books and attires from the 18th and 19th centuries. The inventories from a century ago provide the data and make up for the void created during wars and plundering, thus giving us the accurate picture of what the church used to be like in the first decades following its construction and what has been kept in its treasury to the present. All of the church's liturgical objects, the position of which within the church is determined canonically, are listed with respect to the sanctity of the place in which they are, starting from the Holy Table and the chapel of oblation to the other parts of the presbytery and the church.

Among the liturgical objects at the Cathedral church, the following stand out: a silver artophorion, with the depiction of Virgin Mary "the rose that never withers" from the 19th century, then a collection of seven ante-mensas from the 18th and the 19th centuries, as well as the Russian printed Tetraevangelions. The first one was overlaid in silver in Moscow at the end of the 18th century, the second one was done by Bulgarian masters, while the overlay of the third Gospel is the work of goldsmith Nikolić from Belgrade. The church also holds a carved wooden flanking cross, overlaid and decorated in filigree, with a box from the mid-19th century. Two silver chalices, the first of which was made by goldsmith Nikolić and the second of which was imported from Austro-Hungary and given to the church in 1893, have been kept at the treasury, as well as a detailed list of silver objects that used to be kept there. Of all of them, a censer from 1876, an artoclasia from 1866 and a couple of wedding crowns from 1858 have been kept. A glass twin-bottle, intended for pouring wine and water into the chalice during the Rite of Offertory, also from the 19th century, is also precious. There are also rhipidos kept at the church that in the 19th century used to be regularly used during liturgy.

Some older objects from this church used to be sent to the Society of Ladies "Kneginja Ljubica" in order to supply churches in the southern Serbian lands, as well as in Kosovo and Metohija. In addition, valuable objects from the Old Church, as well as from the nearby village churches, have been transferred to the Cathedral Church in Negotin. The liturgical objects, as a picture of the liturgical life at Negotin's church, depict the broader circumstances at urban cathedral churches on the territory of Serbia in the second half of the 19th century.